

УДК 371.671:006

ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНИХ СТАНДАРТІВ – ЗАПОРУКА ЯКІСНОГО ПІДРУЧНИКА

В. О. Ханстантинов, доктор політичних наук, доцент
Миколаївський національний аграрний університет

У статті проаналізовано роль підручника в навчальному процесі. Висвітлено типові недоліки, що погіршують якість підручника, та визначено причини їх появи. Запропоновано деякі підходи, спрямовані на мінімізацію відхилень від академічних стандартів при підготовці навчальних видань до друку.

Ключові слова: підручник, навчальний процес, академічні стандарти, автор, студент.

Входження України до європейського освітнього простору привнесло нові ідеї та технології у практику організації навчального процесу у вищій школі. Особливий акцент зроблено на ролі самостійної роботи в оволодінні знаннями. Це актуалізує проблему студентського підручника, якість якого суттєво впливає на розвивальний та виховний характер навчання загалом.

У працях таких вчених, як П. Автомонов, Ю. Бабанський, О. Бондар, Т. Габай, І. Зязюн, В. Костенко, І. Коцан, О. Михайличенко, Т. Траверсе, А. Фурман та інших висвітлено логіку побудови його змісту та особливості застосування тих чи інших дидактичних принципів, обґрунтовано методичні прийоми викладення нового навчального матеріалу. Останнім часом у зв'язку з долученням вітчизняних ВНЗ до Болонської системи головну увагу дослідників приділено розробленню та впровадженню у навчальний процес відповідних їй організаційних засад та педагогічних технологій. У цих умовах питання відповідності вузівського підручника академічним стандартам, без чого неможливо досягати належного рівня освіти, шляхів його забезпечення, опинились на другому плані у полі зору фахівців.

© Ханстантинов В. О., 2014

Цілі даної статті автор вбачає у тому, щоб привернути увагу колег – викладачів до ролі підручника в навчальному процесі, поділитися спостереженням щодо типових недоліків в них і думками, як мінімізувати ці явища.

Сучасна система вищої освіти являє собою складну, розгалужену, багатоступеневу сукупність інституціонально упорядкованих міжсуб'єктних відносин щодо надання фундаментальної науково-теоретичної і практичної підготовки молодому поколінню з огляду на актуальні потреби суспільства у фахівцях відповідного профілю та з урахуванням тенденцій на перспективу в них. Різноманітні та різнорівневі взаємодії учасників освітнього процесу потребують орієнтації на певні норми і формальні та неформальні правила, чим має забезпечуватись ефективність їхньої діяльності і мінімізація для суспільства та для окремої людини витрат часу та інших ресурсів при отриманні бажаного кінцевого результату. Тому цілком логічним є виникнення у минулому в університетському середовищі та функціонування в наш час академічних стандартів. Їх відтворюваність зумовлена як практичною корисністю, так і репутаційно-етичними резонами в рамках визнання високої суспільної цінності науково-педагогічної діяльності та високого іміджевого рейтингу належності до академічного університетського середовища.

Одним із загальноприйнятих в мереживі академічних стандартів є вимога підготовки для студентства професорсько-викладацькими кадрами навчальної літератури на сучасному теоретико-методологічному і методичному рівнях, змістовної і в той же час доступної для повсякденного користування, здатної зацікавити молодь і стати для неї своєрідним трампліном для подальшої творчої роботи і самостійного занурення в глибинні пласти конкретної науки.

Ми виходимо з того, що для освітньої системи загалом і вищої школи, зокрема, підручник є і надалі залишатиметься ключовим компонентом у будь-якій моделі навчання. Зумовлюється це тими функціями, які він виконує – йдеться про інформаційно-навчальну; систематизації, упорядкування опанованого знання та розвитку умінь та навичок для подальшого самостійного вивчення основ тієї чи іншої науки; світоглядно-виховну; розвивально-креативну, що полягає насамперед

у розвитку логіки та інноваційної, вільної від стереотипних кліше спрямованості мислення; мовно-культурологічну; рефлексивно-корекційну, що сприяє розвитку якостей самоаналізу та самооцінки рівня засвоєних знань.

Недосконалість підручників, що погіршує зміст освіти загалом, названо в затвердженій Кабінетом Міністрів України Національній стратегії розвитку освіти до 2021 року, однією з нагальних проблем, які потребують свого першочергового вирішення [1]. З огляду на це, логіка змісту та компоновка тексту підручника або навчального посібника, наукова достовірність наведеного в ньому матеріалу, правильність в оформленні, особливо, у мовному плані, наголос на зв'язку з суміжними дисциплінами і значенні для майбутньої практичної діяльності повинні перебувати в центрі уваги автора і потребують копіткої високопрофесійної роботи від нього і всіх причетних до видання осіб.

Добре відомо, що сьогодні у структурі навчального процесу все більшої ваги набуває самостійна робота студента. Вона, як підкреслюється в нормативних документах Міністерства освіти і науки України, має забезпечуватися всіма навчально-методичними засобами, необхідними для вивчення конкретної навчальної дисципліни чи окремої теми: підручниками, навчальними та методичними посібниками, інтерактивними навчально-методичними комплексами та конспектами лекцій [2]. Наведена вимога безпосередньо впливає з положення статті 15 Закону України «Про вищу освіту», де прямо говориться, що науково-методичне забезпечення вищої освіти включає підготовку навчальної літератури [3].

В теперішніх умовах спостерігається істотне поживлення у підготовці та виданні навчальної літератури майже з усіх дисциплін. Досвід особистого знайомства з виданнями суспільно-гуманітарного профілю останнього часу дозволяє зробити висновок про в цілому задовільний рівень більшості з них. Вони відповідають основним принципам дидактики: науковості, зв'язку теорії з практикою, системності і послідовності у викладенні матеріалу, розвитку абстрактного мислення у поєднанні з доступністю і наочністю і здатні стимулювати студентів до пізнавальної і творчої активності.

Проте зустрічаються непоодинокі випадки, коли друкуються навчальні книжки з явними вадами. Недоліки, на наш погляд, зумовлюються різними причинами. По-перше, прагненням автора якомога скоріше випустити їх у світ, аби виконати одну з формальних або бажаних передумов при розгляді справи щодо присвоєння вченого звання, при ліцензуванні та акредитації спеціальності, в інтересах більш високого рейтингу кафедри, факультету, університету тощо.

По-друге, як справедливо відмічалось, «пояснити появу цих книжок можна... невіглаством, некоректністю, недбалістю» [4]. При цьому, міністр нагадав, що схвалені Міносвіти підручники проходять тривалий процес перевірки та вивчення в ході конкурсів, підготовки, апробації та ліцензування.

По-третє, деякі автори переймаються лише тим, аби зміст підручника відповідав формальним державним стандартам освіти і рівню розвитку відповідної науки, а тому не замислюються над тим, що спрощено-типова, статична структура навчальної книжки не стимулює її читача до самостійної пошукової пізнавальної активності, до розвитку академічних здібностей.

Є й такі видання, в яких автори намагаються включити до їх змісту максимально можливий обсяг відомого їм наукового знання, що робить таку книгу перевантаженою зайвими деталями, другорядною інформацією, історичними екскурсами, компаративними сюжетами, не завжди верифікованими, почасти гіпотетичними за своїм статусом роздумами окремих вчених, внаслідок чого її читачі відволікатимуться від того головного, що власне й становить предметне поле даної дисципліни. При цьому забувається про необхідність дотримуватися академічного рівня – обсягу змісту, який є достатнім як для формування фахових якостей студента, так і для подальшого вивчення ним інших предметів.

Нарешті, в частині підручників з історії України, політології їх автори все ще перебувають у полоні «методологічної інерції» та «даніни сталій етатистській традиції», підмінюючи неупереджений об'єктивний науковий аналіз вітчизняного суспільства та його розвитку заідеологізованими кліше [5, с. 141-142].

Розмаїття напрямів досліджень у соціально-гуманітарних науках інколи негативно впливає на навчально-виховний процес тим, що методики, які вони пропонують, не мають під собою класичних науково-педагогічних обґрунтувань [6, с. 13]. Тому слід пам'ятати, що ідейний плюралізм як риса сучасного суспільствознавства і духовна свобода вченого-гуманітарія лише посилюють його відповідальність перед суспільством за результати власної творчої праці, за можливий вплив на молодь та майбутнє.

Умовами, які сприяють виходу в світ неякісної навчальної продукції, є, по-перше, формальне відношення рецензентів, редакторів, науково-методичних рад і комісій, всіх причетних до цієї справи. І, по-друге, фактична відсутність зовнішнього моніторингу за якістю освіти, адже, за даними доповіді Європейської комісії, присвяченій стану імплементації Болонського процесу у 2012 році, Україна опинилася на останньому серед країн-учасниць місці за рівнем міжнародної участі в моніторингу якості освіти [7].

На рівень підготовки фахівця сучасного типу впливають як профільні дисципліни, так і непрофільні. Так, допущені хиби в навчальних виданнях із загальноосвітніх дисциплін можуть трансформуватися у прогалини вже власне фахової підготовки. Беззаперечним є велике значення філософії, яка сприяє пізнанню загальних закономірностей буття природи і суспільства, розвитку методології наукового пізнання, вміння самостійно аналізувати і оцінювати явища життя, спираючись на ґрунтовний філософсько-світоглядний базис. Не випадково тому сьогодні з урахуванням новітніх вимог абсолютна більшість навчальних книг з філософії охоплює змістові модулі з етики, естетики, логіки та інших галузей. Однак зміст їх і спосіб репрезентації навчального матеріалу почасти залишається традиційним. Це може викликати у студентської молоді враження, що філософія є суто абстрактне, абсолютно відірване від життя і суцільно спекулятивне за характером мислення, що не має стосунку до злободенних проблем буття сучасної людини. Тому вважаємо, що поряд із адекватною теоретичною реконструкцією філософської класики в підручниках потрібно більш детальне та ілюстративне висвітлення сучасних

філософських підходів: постмодернізму, постструктуралізму, філософської герменевтики, феноменології тощо.

При написанні навчальних книжок не існує дрібниць, тут кожна деталь, кожне ім'я, кожна дата і формула потребують прискіпливого вивірення на правильність і достовірність. Дозволимо собі припустити, що наявність подібних неточностей в наукових працях, хоча і знижує певним чином їх цінність, проте, з огляду на фахову підготовленість потенційного читача, все ж таки сприймається з розумінням. Так, у значній частині рецензій та відгуків на дисертації та автореферати можна зустріти подібного роду зауваження. Однак неточності у підручниках завдають шкоди якості загальної і фахової підготовки спеціаліста.

Можна припустити, що деякі помилки викликані тим, що автор повністю покладався на свою пам'ять і книга не пройшла стороннього наукового редагування. Так, у відомому своєю інформативністю, доступністю і наочністю у поясненні складних питань конспекті лекцій з політології Р. Мухаєва [8] читаємо (мовою оригіналу), що «американський психоаналитик К. Хорни определяющим мотивом политического поведения считал страх» (стор. 49), що існував однопартійний режим «в Перу при Х. Пероне» (стор. 101), що рух західництва сформувався в Росії після скасування кріпацтва (стор. 31), що Ю. Крижанич був одним із перших представників російської політичної думки (стор. 12).

Ми навели далеко не повний перелік типових огріхів, які помітно погіршують якість виданої навчальної літератури. Слід пам'ятати, що автор, який береться за написання й опублікування підручника, навчального посібника або словниково-довідкового видання, аби залишатися в академічному співтоваристві, повинен орієнтуватися на доволі чіткі правила, які зобов'язують його відповідати стандартам і діяти відповідно до визначених норм, адже саме «академічні стандарти дозволяють оцінити академічну діяльність» [9, с. 127].

Авторський навчальний текст, що потрапляє до молодого читача, фактично виконує роль навігатора у складному, часто незнайомому гносеологічному і соціокультурному середовищі. Зафіксована словом думка, що була оприлюднена на сторінках

видання, привчає мислити, пізнавати реальність та її окремі фрагменти, формує певну культуру дискурсу. Помилки, неточності, поспіхом скомпоновані тексти окремих розділів навчальної книжки все одно сприймаються в якості нормативно правильного знання, адже «студент вірить у стандарти» [10, с. 135]. Слід також пам'ятати, що після виходу у світ підручник або інша навчальна книжка починає жити своїм життям – саме до неї, а не до автора звертаються у разі потреби дізнатися про щось нове або призабуте, на неї посилаються, з нею зв'язують і закріплюють набуті в лекційній аудиторії знання.

У підсумку зазначимо таке. Суспільна потреба у якісній навчальній книжці не є ситуативною, а буде актуальною доти, доки існуватиме система освіти як важливий соціальний інститут. Історично у вищій школі сформувалася академічна культура, одним із елементів якої є академічні стандарти – сукупність норм, дотримання яких забезпечує затребувану суспільством високоякісну підготовку фахівців. Академічна свобода, з одного боку, дозволяє створювати комфортні умови для педагогічної творчості та інтелектуальної самореалізації людини за університетською кафедрою, але, з іншого боку, передбачає «певний рівень викладання» [11, с. 87]. Він залежить не в останню чергу від якості навчальної книжки, з якою працює студент.

Переорієнтація системи освіти на новітні європейські технології її організації та функціонування, на відродження духовності українського народу ні в якому разі не означає послаблення уваги до дотримання вивіренних часом академічних стандартів, у тому числі і в першу чергу стосовно підручничотворчого процесу.

Увесь тривалий досвід свідчить, що традиційний підручник і самостійна робота з ним закладають надійний фундамент всього процесу систематичної освіти людини, забезпечують цілісність знання з конкретної галузі або сфери, озброюють здатністю до успішної самоосвіти протягом життя. Поява і все більш широке використання різноманітних Інтернет ресурсів не замінює якісного підручника, а доповнює його. Тим паче, що у безмежному океані віртуальної інформації можна потрапити як на корисну, що стане в пригоді для студента, так і на недостовірну, еkleктично побудовану, хаотично викладену.

Потужним чинником мінімізації недоліків у навчальній літературі може стати зовнішній моніторинг її якості, особливо, коли йдеться про контроль з боку європейських освітніх установ. Це, безумовно, посилить відповідальність університетів і самих вчених, сприятиме вдосконаленню навчальної літератури, що видається.

Список використаних джерел:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
2. Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання у старшій школі [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 N 854. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.14591.0>
3. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 17 січня 2002 року № 2984-III. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>
4. Табачник пояснив, що підручники без його «благословення» психологічно шкідливі для школярів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/85822>
5. Андрущенко В. П. Освітня політика / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв. — К. : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2010. — 368 с.
6. Михайличенко О. В. Класифікація наук та визначення поняття суспільно-політичних дисциплін // Теорія та методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал / О. В. Михайличенко. — Суми : СумДПУ, 2011. — № 1. — С. 4—14.
7. The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/EC-30-12-534/EN/EC-30-12-534-EN.PDF
8. Мухаев Р. Т. Политология. Конспект лекций : учебное пособие / Р. Т. Мухаев. — М. : Проспект, 2011. — 224 с.
9. Маркс Д. Академические стандарты как общественное благо. Возможности для оппортунистического поведения / Д. Маркс // Вопросы образования. — 2005. — № 4. — С. 127—151.
10. Там само
11. Кузьминов Я. И. Академическая свобода и стандарты поведения / Я. И. Кузьминов, М. М. Юдкевич // Вопросы экономики. — 2007. — № 6. — С. 80—93.

В. А. Ханстантинов. Соблюдение академических стандартов – залог качественного учебника.

В статье проанализирована роль учебника в учебном процессе. Освещены типичные недостатки, ухудшающие качество учебника, и раскрыты причины их появления. Предложен ряд подходов, направленных на минимизацию отклонений от академических стандартов при подготовке учебных изданий к печати.

V. Khanstantinov. The academic standards compliance as the key to high quality textbooks.

The article analyzes the role of textbooks in the education. It deals with the typical shortcomings which decrease quality of textbooks. The author identifies the reasons for such occurrence. Certain policies aiming to minimize deviations from the academic standards in the preparation of educational printed books are analyzed.